Валентина Бойчук
(Луцьк)

УДК 811.111'373

СОЦІАЛЬНО-КОГНІТИВНІ ЗАСАДИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕСИМІСТА ЯК КОМУНІКАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто соціально-когнітивні аспекти ідентифікації поняття «песимізм» в англійській мовній свідомості. Встановлено, що соціально-когнітивні категорії оцінки, віри, очікування та надії є базовими концептами, які визначають комунікативну поведінку песимістичної особистості. Виявлено, що дані конструкти є пріоритетними у процесі формування концептуальної картини світу песиміста як комунікативної особистості. Доведено, що основними засобами ідентифікації поняття «песимізм» в англійській мовній свідомості є лексеми pessimist, pessimist, pessimistic, pessimistically. Проаналізовано семантичну структуру лексичних одиниць на позначення песимізму та встановлено семантичні компоненти, які актуалізують соціально-когнітивні категорії оцінки, віри, очікування та надії в мовній свідомості англомовної песимістичної особистості. Доведено, що основою вербально-семантичної ідентифікації поняття «песимізм» в межах соціально-когнітивної парадигми є родові (belief, gloomily) та видові (bad, disadvantageous, futile, evil, pain, misfortune, adverse, dark, negative, undesirable, corrupt, desponding, disbelief, distrust, lack, despairing, worst, to believe, to expect, to anticipate, lack of hope) семантичні компоненти, аналіз яких дозволяє пояснити механізми, які супроводжують не лише соціально-когнітивну, а й мовленнєву та комунікативну діяльність песимістичної особистості.

Ключові слова: *комунікативна особистість, песимізм, песиміст, соціально-когнітивна теорія, концепт, семантичний компонент.*

Постановка наукової проблеми. Концептуалізація песимізму як гетерогенного гуманітарного явища, розвиток якого визначається факторами антропоцентричного порядку, є передумовою для всебічного вивчення даного феномену в межах лінгвістичної парадигми.

Розгляд песимізму крізь призму соціально-когнітивної теорії А. Бандури та Дж. Роттера дозволяє звернути увагу на ті соціально-когнітивні категорії, які визначають песиміста як особистість, що має певний набір когнітивних характеристик, які ґрунтуються на поняттях оцінки, мотивації, мети, очікування, самоефективності, надії, віри, волі [4, с. 14] та передбачає розуміння цих параметрів як базових концептів, що слугують фундаментом концептуальної картини світу песиміста. Закодована інформація про людину і навколишній світ, яка міститься у вищезазначених соціально-когнітивних конструктах, дозволяє пояснити механізми, що супроводжують не лише когнітивну, а й мовленнєву та комунікативну діяльність песимістичної особистості.

Основною ланкою, що опосередковує взаємозв'язок концептуальної та мовної картин світу, є мовна свідомість як сукупність перцептивних, концептуальних і процедурних знань носія культури про об'єкти реального світу [5, с. 4]. Оскільки мовна свідомість є сукупністю образів свідомості, що формуються і озовнішнюються за допомогою мовних засобів [6, с. 26], вербально-семантична ідентифікація поняття «песимізм» є основою для лінгвістичного аналізу лексикалізованого [7, с. 152−170] змісту свідомості комунікативної особистості песиміста на семантичному, когнітивному та прагматичному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Песимізм як одна з парадигм людського буття, яка при відповідних обставинах наповнюється конкретно-історичним змістом, займає важливе місце серед дискусійних проблем сьогодення. Хоча песимізму приділяється значна увага в сучасних гуманітарних студіях, пріоритетним залишається його переосмислення у межах філософської (А.Р. Геворкян, М.А. Лепський, Ш.Х. Боташева, І.С. Дудник), психологічної (М. Шайєр, Ч. Карвер, М. Зелігман, О.А. Сичов, М.С. Замишляєва) та соціально-психологічної (К. Мудзибаєв, Л. Кесельман, М.Г. Мацкевич, В.П. Трусов) галузей сучасного знання. Сучасні уявлення про песимізм як про індивідуально-психологічний феномен спираються на підходи та теорії, що існують в межах персонології, а саме, на теорію поля К. Левіна, теорію особистісних конструктів Дж. Келлі та теорію локуса контролю Дж. Роттера. Соціально-когнітивні параметри

песимізму загалом та соціально-когнітивні особливості поведінки песиміста як комунікативної особистості залишаються поза увагою дослідників.

Мета статті – виявлення соціально-когнітивних особливостей ідентифікації поняття «песимізм» в англійській мовній свідомості. Досягнення даної мети передбачає вирішення наступних **завдань**: (1) визначити базові категорії, які лежать в основі вербально-семантичної ідентифікації поняття «песимізм» в межах соціально-когнітивної парадигми; (2) виявити семантичні компоненти, які актуалізують окремі соціально-когнітивні категорії в мовній свідомості англомовної песимістичної особистості.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Мовна свідомість, яка виникає як результат взаємодії одиниць знань про світ із мовними одиницями [3, с. 32] і формується в результаті комунікативного досвіду [1, с. 17], є динамічним утворенням, яке оперує вербалізованими концептами, які в площині соціально-когнітивної характеристики песимізму визначені як конструкти, що лежать в основі концептуальної картини світу песиміста. Вербалізуючись, дані соціально-когнітивні конструкти ідентифікують поняття «песимізм» в англійській мовній свідомості.

Основними засобами такої ідентифікації є лексема ***pessimism*** та похідні словотвірні одиниці ***pessimist***, ***pessimistic***, ***pessimistically***, які, фіксуючи категоріально різні аспекти лексичної одиниці ***pessimism***, експлікують особливості індивідуальної та соціальної поведінки індивіда.

Аналіз семантичної структури аналізованих лексичних одиниць дозволив виявити семантичні компоненти, які актуалізують окремі соціально-когнітивні категорії, а саме, категорії оцінки, віри, очікування та надії в мовній свідомості англомовної песимістичної особистості.

Песимізм як ціннісна сторона світосприйняття, в якій світ осмислюється з точки зору співвідношення в ньому добра і зла, справедливості і несправедливості, щастя і нещастя, є поняттям аксіологічним, оскільки виражає оцінку дійсності в цілому і, перш за все, оцінку майбутнього.

Важливість оцінки в осмисленні світу на основі системи цінностей соціуму та індивідуальної ціннісної системи [2, с. 15] підтверджується наявністю в структурі лексичного значення окремих лексико-семантичних варіантів (далі ЛСВ) досліджуваних лексичних одиниць компонентів із семантикою негативної оцінки. Для лексеми ***pessimism*** це видові семи «поганий» (***bad***), «невигідний» (***disadvantageous***), «нікчемний» (***futile***), «зло, злий» (***evil***), «біль» (***pain***) «нещастя» (***misfortune***), «несприятливий» (***adverse***), «темний» (***dark***), «негативний» (***negative***), «небажаний» (***undesirable***), «зіпсований» (***corrupt***): ***pessimism*** *− (ЛСВ 1) a feeling that* ***bad*** *things will happen, that smth will not be successful* [14, с. 1129]; ***pessimism*** *− tendency to believe that the* ***worst*** *thing is most likely to happen, that everything is essentially* ***evil*** [13, с. 121]; ***pessimism*** *− (ЛСВ 1) the tendency to see or anticipate only what is* ***disadvantageous*** *or* ***futile*** *in current or future conditions or actions, often when it is reasonably possible to see or anticipate advantages or gains, (ЛСВ 3) the belief that the* ***evil*** *and* ***pain*** *in the world are not compensated for the goodness and happiness* [16, с. 1076]; ***pessimism*** *− (ЛСВ 2) an inclination to put the least favorable construction on actions and happenings, to emphasize* ***adverse*** *aspects, conditions, and possibilities, or to anticipate the* ***worst*** *possible outcome* [18, с. 1689]; ***pessimism*** *− (ЛСВ 2) the tendency to expect* ***misfortune*** *or the* ***worst*** *outcome in any circumstances; practice of looking on the* ***dark*** *side of things* [17, с. 1009]; ***pessimism*** *− (ЛСВ 1) a tendency to stress the* ***negative*** *or take the gloomiest possible view* [15, с. 1040]; ***pessimism*** *− (ЛСВ 1) the tendency to see, anticipate, or emphasize only* ***bad*** *or* ***undesirable*** *outcomes, results, conditions, problems, etc.* [10]; ***pessimism*** *− (ЛСВ 3) the doctrine that this world is* ***corrupt*** *and that man's sojourn in it is a preparation for some other existence* [9].

Структура лексичного значення окремих ЛСВ лексеми ***pessimist*** також вирізняється наявністю компонентів з семантикою негативної оцінки. Це видові семи «поганий» (***bad***), «найгірший» (***worst***), «безнадійний» (***desponding***): ***pessimist*** *− a person who always expects* ***bad*** *things to happen* [14, с. 1129]; ***pessimist*** *− (ЛСВ 1) a person who habitually sees or anticipates the* ***worst****, or is disposed to be gloomy* [16, с. 1076]; ***pessimist*** *− (ЛСВ 1) one who takes a* ***desponding*** *view of life* [19, с. 1041].

У структурі лексичного значення окремих ЛСВ лексеми ***pessimistic*** соціально-когнітивна категорія оцінки, а саме, її негативний аспект, експлікується видовими семами «поганий» (***bad***),

«невіра» (***disbelief***), «недовіра» (***distrust***), «нестача» (***lack***), «зневірений» (***despairing***), «найгірший» (***worst***): ***pessimistic*** − *expecting* ***bad*** *things to happen or something not to be successful; showing this* [14, с. 1129]; ***pessimistic*** − *(ЛСВ 2) marked by* ***disbelief***, ***distrust***, *or a* ***lack*** *of confidence, hope, or joy, (ЛСВ 3) gloomy,* ***despairing*** [18, с. 1689]; ***pessimistic*** − *(ЛСВ 2) expecting the* ***worst*** [17, с. 1009].

Для лексеми ***pessimistically*** таким компонентом із семантикою негативної оцінки є родова сема "пригнічено, похмуро" (***gloomily***): ***pessimistically*** − ***gloomily*** [11, с. 329].

Інтегруючи низку психічних процесів та якостей індивіда, соціально-когнітивна категорія віри в діяльнісному відношенні виступає як поліфункціональний механізм саморегуляції особистості, як спосіб вироблення ставлення до всесвіту, суспільства, інших людей і себе самого. Саме цей факт визначає високу експліцитність родової семи «віра» (***belief***), яка відображає категорію віри у структурі лексичного значення лексеми ***pessimism***: ***pessimism*** − *the* ***belief*** *that bad things are going to happen* [8, с. 1150]; ***pessimism*** − ***belief*** *that only bad things will happen* [11, с. 329].

Видова сема «вірити» (***to believe***) також ідентифікує вищезазначене поняття в структурі лексичних значень досліджуваних лексичних одиниць: ***pessimist*** − *person who* ***believes*** *that only bad things will happen* [11, с. 329]; ***pessimistic*** − *gloomy /* ***believing*** *that only bad things will happen* [11, с. 329].

Песимізм як генералізоване очікування, що актуалізується через змінну сумніву, в термінах соціально-когнітивної теорії Дж. Роттера корелює з інтернально-екстернальним локусом контролю і відповідає розумінню песимізму як атрибутивного стилю. Соціально-когнітивна категорія очікування знаходить своє відображення у семантичному компоненті «очікувати, передбачати» (***to expect, to anticipate***), який зустрічається у структурі лексичних значень окремих ЛСВ лексем ***pessimism***, ***pessimist***, ***pessimistic***: ***pessimism*** − *(ЛСВ 1) the tendency to see or* ***anticipate*** *only what is disadvantageous or futile in current or future conditions or actions, often when it is reasonably possible to see or* ***anticipate*** *advantages or gains* [16, с. 1076]; ***pessimism*** − *(ЛСВ 2) the tendency* ***to expect*** *misfortune or the worst outcome in any circumstances* [17, с. 1009]; ***pessimist*** − *a person who always* ***expects*** *bad things to happen* [14, с. 1129]; ***pessimist*** − *(ЛСВ 1) a person who habitually sees or* ***anticipates*** *the worst, or is disposed to be gloomy* [16, с. 1076];***pessimistic*** − *(~ about smth)* ***expecting*** *bad things to happen or something not to be successful; showing this* [14, с. 1129].

Ще одним чинником, який визначає соціально-когнітивний статус особистості та впливає на її емоційний і фізичний стан, є надія. У межах підходу до дослідження песимізму як атрибутивного стилю, рівень надії визначається параметрами широти та стабільності. Відповідно, надія є елементом атрибутивного стилю особистості. Семантичний компонент, який експлікує соціально-когнітивну категорію надії, є найменш представленим у дефініціях досліджуваних лексем. Це видова сема «безнадійність, безнадія» (***lack of hope***).

Наведемо приклади: ***pessimistic*** − *(ЛСВ 2) marked by disbelief, distrust, or* ***a lack*** *of confidence,* ***hope****, or joy* [18, с. 1689]; ***pessimistic*** − *(ЛСВ 1) having or showing* ***a lack of hope*** *for the future* [12].

Отже, ідентифікація соціально-когнітивного аспекту поняття «песимізм» в англійській мовній свідомості відбувається за допомогою родових («віра» (***belief***), «пригнічено, сумно» (***gloomily***)) та видових («поганий» (***bad***), «невигідний» (***disadvantageous***), «нікчемний» (***futile***), «зло, злий» (***evil***), «біль» (***pain***), «нещастя» (***misfortune***), «несприятливий» (***adverse***), «темний» (***dark***), «негативний» (***negative***), «небажаний» (***undesirable***), «зіпсований» (***corrupt***), «безнадійний» (***desponding***), «невіра» (***disbelief***), «недовіра» (***distrust***), «нестача» (***lack***), «зневірений» (***despairing***), «найгірший» (***worst***), «вірити» (***to believe***), «очікувати, передбачати» (***to expect, to anticipate***), «безнадійність, безнадія» (***lack of hope***)) семантичних компонентів, що експлікують категорії оцінки, віри, очікування та надії в семантичній структурі лексем ***pessimism***, ***pessimist***, ***pessimistic***, ***pessimistically***.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Виявлені у результаті проведеного аналізу родові та видові семантичні компоненти, які є основою вербалізації соціально-когнітивних категорій оцінки, віри, очікування та надії як базових концептів, що визначають соціально-когнітивний аспект комунікативної поведінки песимістичної особистості, є тими засобами, які актуалізують вищезазначені категорії в мовній свідомості англомовної песимістичної особистості. Серед перспектив подальших досліджень – виявлення структурних особливостей концептуальної картини світу песимістичної комунікативної особистості. Втілюючи індивідуальний образ світу та його особистісну

інтерпретацію, концептуальна картина світу песиміста, основою якої є зазначені вище концепти, проникнути у сутність яких можна тільки завдяки мовним структурам, має суттєве значення для виявлення особистісних факторів вербальної та невербальної поведінки песиміста як комунікативної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баринова И.А. «Языковое сознание» : к вопросу об определении и интерпретации термина / И.А. Баринова, Н.М. Нестерова, И.Г Овчинникова // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. – Пермь : изд-во ПГПУ, 2010. – № 4. – С. 10–21.
2. Бєссонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивний і гендерний аспекти : дис. … д-ра філол. наук : 10.02.04 / Бєссонова Ольга Леонідівна. – Донецьк, 2003. – 463 с.
3. Гапченко О. Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень / О. Гапченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2011. – № 22. – С. 31–34.
4. Сычев О.А. Психология оптимизма: учебно-методическое пособие к спецкурсу / Олег Анатолиевич Сычев. – Бийск : БПГУ им. В.М. Шукшина, 2008. – 69 с.
5. Тарасов Е.Ф. Языковое сознание – перспективы исследования / Е.Ф. Тарасов // Языковое сознание: содержание и функционирование : материалы XIII Международного симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации. – М., 2000. – С. 3–4.
6. Тарасов Е.Ф. Актуальные проблемы анализа языкового сознания / Е.Ф. Тарасов // Языковое сознание и образ мира: сб. статей [отв. ред. Н.В. Уфимцева]. – М., 2000. – С. 20–29.
7. Уфимцева Н.В. Взаимодействие культур и языков: теория и методология / Н.В. Уфимцева // Встречи этнических культур в зеркале языка. – М. : Наука, 2002. – С. 152–170.
8. Collins COBUILD English Dictionary for Advanced Learners. – Glasgow : HarperCollins, 2001. – 1824 p.
9. Collins English Dictionary. Complete & Unabridged 10th Edition [Electronic resource]. – Mode of access : http://dictionary.reference.com/browse/pessimist
10. Dictionary.com Unabridged Based on the Random House Dictionary Edition [Electronic resource]. – Mode of access : http://dictionary.reference.com/browse/pessimist
11. Harrap's Standard Learners' English Dictionary / Ed. by P.W. Collin. – London : Elt Verlag, 1988. –540 p.
12. Merriam-Webster Learner's Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.merriam-webster.com/dictionary/pessimism
13. Oxford Advanced Learner`s Dictionary of Current English / Ed. by A. S. Hornby. – Oxford : Oxford University Press, 1982. – V. II. – 527 p.
14. Oxford Advanced Learners Dictionary / Ed. by S. Wehmeier. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 1780 p.
15. The American Heritage College Dictionary. 4th ed. – Boston : Houghton Mifflin Company, 2004. – 1636 p.
16. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of English Language. New Revised Edition. – N. Y. : Gramercy Books, 1996. – 1693 p.
17. Webster's New World Dictionary of American English, Third College Edition / Ed. by V. Neufeldt. – Cleveland, N. Y. : New World Dictionaries, 1989. – 1574 p.
18. Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged / Ed. by P. Babcock Gove. – Springfield : Marriam-Webster, Inc., 1993. – 2662 p.
19. Webster Universal Dictionary, Unabridged International Edition / Ed. by Wyld H.C, Partridge E.H. – N.Y. : Harver Educational Services, 1975. – 1743 p.

Бойчук В. Социально-когнитивные предпосылки лингвистического исследования пессимиста как коммуникативной личности.

Рассмотрены социально-когнитивные аспекты идентификации понятия «пессимизм» в английском языковом сознании. Установлено, что социально-когнитивные категории оценки, веры, ожидания и надежды являются базовыми концептами, определяющими коммуникативное поведение пессимистической личности. Обнаружено, что данные конструкты являются приоритетными в процессе формирования концептуальной картины мира пессимиста как коммуникативной личности. Доказано, что основными средствами идентификации понятия «пессимизм» в английском языковом сознании являются лексемы pessimism, pessimist, pessimistic, pessimistically. Проанализирована семантическая структура лексических единиц обозначающих пессимизм и определены семантические компоненты, актуализирующие социально-когнитивные категории оценки, веры, ожидания и надежды в языковом сознании англоязычной пессимистической личности. Доказано, что основой вербально-семантической идентификации понятия «пессимизм» в рамках социально-когнитивной парадигмы являются родовые (belief, gloomily) и видовые (bad, disadvantageous, futile, evil, pain, misfortune, adverse, dark, negative, undesirable, corrupt, desponding, disbelief, distrust, lack,

despairing, worst, to believe, to expect, to anticipate, lack of hope) семантические компоненты, анализ которых позволяет объяснить механизмы, сопровождающие не только социально-когнитивную, но и речевую и коммуникативную деятельность пессимистической личности.

***Ключевые слова**: коммуникативная личность, пессимизм, пессимист, социально-когнитивная теория, концепт, семантический компонент.*

Boichuk V. Socio-cognitive Framework for the Linguistic Research of a Pessimist as a Communicative Personality.

The article deals with the socio-cognitive aspects of identification of the notion "pessimism" in English linguistic consciousness. It has been found out that socio- cognitive categories of evaluation, belief, expectation and hope are basic concepts that determine communicative behavior of a pessimistic person. It has been assumed that these constructs have priority in formation of a conceptual picture of the world of a pessimistic communicative personality. It is proved that the basic means of identification of the notion "pessimism" in English linguistic consciousness are such lexical units as pessimism, pessimist, pessimistic, pessimistically. The semantic structure of lexical units indicating pessimism is analyzed. Semantic components that actualize socio-cognitive categories of evaluation, belief, expectation and hope in the linguistic consciousness of an English speaking pessimistic personality are revealed. It is proved that verbal semantic identification of the notion "pessimism" in socio-cognitive paradigm is based upon generic (belief, gloomily) and specific (bad, disadvantageous, futile, evil, pain, misfortune, adverse, dark, negative, undesirable, corrupt, desponding, disbelief, distrust, lack, despairing, worst, to believe, to expect, to anticipate, lack of hope) semantic components, the analysis of which helps to explain the mechanisms that provide not only socio-cognitive, but also verbal and communicative activities of a pessimistic personality.

***Key words**: communicative personality, pessimism, pessimist, social cognitive theory, concept, semantic component.*

Ярина Брухаль
(Івано-Франківськ)

УДК 811.111:161.12:161.225.23

КАТЕГОРІЯ ОЦІНКИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проаналізовано природу і суть аксіологічної категорії оцінки у лінгвістичному розумінні, зроблено спробу теоретичного осмислення цієї універсальної лінгвістичної категорії. Уточнено та доповнено визначення поняття «оцінка», розглянуто її структуру та визначено основні експліцитні та імпліцитні елементи. З'ясовано аспекти та критерії класифікації цієї категорії (за семантикою предикатів оцінки та синтаксичною структурою; за загальнооцінними і частково-оцінними значеннями та ін.). Виділено параметри та сутнісні характеристики оцінки як мовної категорії, а саму оцінку проаналізовано з позиції розмежування плану змісту та плану вираження. Також розглянуто оцінку як семантичний компонент слова та засоби її вираження.

***Ключові слова:** категорія оцінки, об'єкт оцінки, суб'єкт оцінки, модальна рамка, аксіологія, шкала оцінювання, критерії класифікації, емоційна та раціональна оцінки, загальнооцінні та частково-оцінні значення.*

Постановка наукової проблеми. Як відомо, у процесі життєдіяльності людина постійно оцінює предмети та явища навколишнього світу, ситуації та події, вчинки і дії інших людей; оцінює свої можливості і результати своїх дій; враховує власний статус в очах інших людей тощо. Фактично, оцінка необхідна людині для організації майже будь-якого акту взаємодії з предметним світом, з іншими людьми, з суспільством.

Сутність категорії оцінки пояснюється теорією ціннісної спрямованості людської діяльності та свідомості, а коло її характеристик обіймає все те, що задано фізичною та психічною природою людини, її буттям та відчуванням [12, с. 4]. Оцінювання є як невід'ємним компонентом пізнання, в основу якого покладено ціннісний підхід до явищ природи і суспільства, без якого неможливі ані діяльність, ані саме життя людини як істоти, яка має різноманітні потреби, інтереси та цілі [12, с. 13].